

JOLANTA HORYŃ

SPOTKANIE Z INNYM W SZKOLNEJ ŁAWIE. ROMSKA TOŻSAMOŚĆ

„Komunikowanie międzykulturowe jest przekraczaniem granic własnej kultury, wychodzeniem na pogranicza, styki kulturowe, aby wrócić bogatszym wewnętrznie i nabyć umiejętności porównywania nie w kategoriach: lepsze – gorsze, ale w kategoriach: inne, ciekawe, bodźące, zastanawiające”.

[Nikitorowicz, 2004: 20]

Co z tą wielokulturowością?

Spółeczeństwa wielonarodowe i wielokulturowe są skarbnicą różnorodności. Mniejszość – według definicji Wirtha – to „grupa ludzi, którzy z powodu swych cech fizycznych lub kulturowych wyodrębniani są od innych wewnątrz społeczeństwa, w którym żyją, w taki sposób, że traktowani są odmiennie i nieporównywalnie, przez co uważają się za obiekty dyskryminacji zbiorowej” [za: Sobecki, 1997: 15].

Chcąc opisać konkretne przykłady działań na rzecz edukacji wielokulturowej i międzykulturowej, należy zastanowić się nad szerokim ujęciem pojęcia **tożsamość**. Określenie obszaru wiedzy, jakie obejmuje to pojęcie, pozwoli nam lepiej zrozumieć złożoność problemów i zadań związanych z realizacją edukacji w praktyce, chcąc jednocześnie zachować istotne elementy tożsamości mniejszości romskiej.

Czym jest tożsamość etniczna?

Definicja tożsamości z punktu widzenia prezentowanych rozważań staje się istotna, bowiem odnosi się ona do sfery autoidentyfikacji, zarówno jednostki, jak i zbiorowości. Wobec tego można być określaną, jako zespół sądów, opinii, wyobrażeń o samym sobie [Bokszański, 2002: 252-255; Kwaśniewski, 1986].

Pojęcie **tożsamość** jest stosowane przy definiowaniu wielu koncepcji człowieka, jego osobowości, a także w nazywaniu zjawisk dotyczących funkcjonowania zbiorowości. Zatem w zależności od przyjętego podejścia teoretycznego można mówić o tożsamości społecznej jednostki (samoświadomość, tożsamości osobowej) lub o tożsamości jednostki (kulturowej, tożsamości zbiorowej) [Kwadrans, 2008: 24].

Ważnym elementem tożsamości społecznej jest świadomość pochodzenia i próba poszukiwania odpowiedzi na pytanie: **skąd jestem?** Odpowiadając na to pytanie, jednostka określa **kim jest**, a jednocześnie potrafi odpowiedzieć sobie na inne pytania: **kim nie jestem i co mnie różni od innych?** Te pytania i odpowiedzi nakreślają ramy funkcjonowania w danym otoczeniu [Sołoma, 1996: 337].

Zdaniem G. Babińskiego [zob.: Babiński, 1998: 18], kiedy jednostka odnajduje siebie we wspólnocie z innymi, opierając się na płaszczyźnie etnicznej, to wówczas mamy do czynienia z **tożsamością etniczną**. Istotny jest tutaj podział na: **my i oni**, a zatem poczucie odrębności. Tożsamość oznacza również poczucie wewnętrznej spójności i odmienności od innych. Identyfikacja etniczna jest subiektywnym przejawem przynależności jednostki do grupy, zatem nie zawsze musi iść w parze z obiektywnymi kryteriami przynależności etnicznej: znajomością języka, kultury czy powiązaniem rodzinnymi.

W literaturze przedmiotu wielokrotnie podkreśla się rolę doświadczenia społecznego w kształtowaniu tożsamości. Elementy budujące tożsamość przyswajane są w procesie socjalizacji. Na poszczególnych etapach rozwoju jednostki, różne grupy odniesienia odgrywają dominującą rolę w procesie określenia siebie [Sołoma, 1996: 339]. Rodzina, ale także szkoła, Kościół, instytucje oraz różne organizacje przekazują wiedzę na temat literatury, języka, twórczości artystycznej, dziejów historycznych i obecnej sytuacji grupy, kultury materialnej oraz niematerialnej kraju przodków. Zdaniem A. Śliz [Śliz, 2001: 34] ten zasób wiedzy odgrywa główną rolę w kreowaniu tożsamości etnicznej.

Cygańskie czy romskie tabory?¹

Wśród grup etnicznych przebywających od stuleci w Polsce Cyganie stawią element najbardziej egzotyczny i interesujący, a zarazem najmniej znany

¹ Pochodzenie nazw „Cygan” i „Rom” są istotną sprawą w rozważaniach nad tą społecznością. Termin Rom ma w języku cygańskim dwa znaczenia; pierwsze, jest samookreśleniem, nazwą etniczną (jak Sinti czy Manusz) i drugie, znaczenie oznacza „mężczyznę” we wszystkich grupach. W języku polskim nazwa ta funkcjonuje, co najmniej od 1979 roku. Natomiast słowo

otoczeniu, jak i naukowcom. Ich hermetyczne przed światem zewnętrznym szczepowe i rodowe wspólnoty, kultywujące swe tradycje i zwyczaje, rządzące się własnymi prawami, porozumiewające się sobie tylko znanym językiem, nie dopuszczają do wtajemniczania „obcych” w sekrety bytowania. Na taki stan rzeczy miały wpływ narastające w ciągu wieków liczne czynniki, które doprowadziły do zwiększenia wzajemnego dystansu nieufności i obcości [Grzegorek, 2007: 21-22].

Prowadzone prace badawcze i próby zrozumienia ich kultury jako źródła poznania ich dziejów prowadzą w przeszłość. Od wielu pokoleń powstawały obiegowe i w dużej mierze uproszczone sądy dotyczące Cyganów, którymi posługiwano się w celu odepchnięcia ich na margines społeczeństw. Dotychczas nie zgromadzono jeszcze wystarczająco bogatej wiedzy na ich temat. Główną przyczyną takiego stanu jest brak zapisów pozostawionych przez nich samych. Bowiem dawni Cyganie nie posługiwali się pismem i nie pozostawili po sobie śladów mogących pomóc w poznawaniu i rozumieniu ich sposobu życia. Głównym źródłem wiedzy o życiu i tradycjach jest przekaz ustny najstarszych członków rodu. Także nieustanne wędrowanie nie pozwalało na zatrzymanie się i zgromadzenie wiedzy na temat historii czy legend towarzyszących taborowi. Cyganie w swojej włóczędze żyli teraźniejszością, nie dbając o przeszłość ani o przyszłość. Z opowieści oraz nielicznych zachowanych dokumentów jawi się obraz ludzi owianych tajemnicą – fascynujących, romantycznych, zagadkowych, ale też – podejrzanych. Wielowiekowy wizerunek Cyganów był w zasadzie negatywny; przyklejono im etykietkę włóczęgów, oszustów, porywaczy i taki też pozostał do dziś. Zmiany, jakie nastąpiły po zatrzymaniu taborów w latach sześćdziesiątych oraz przemiany ustrojowe lat dziewięćdziesiątych XX wieku sprawiły, że u ówczesnych Cyganów – Romów obserwujemy zjawisko oddzielania się od przeszłości. Nie chcą być utożsamiani z dawnymi rodakami, chcą, by postrzegano ich jako obywateli wartościowych, praworządnych. Zauważamy obecnie wzrost świadomości społeczności romskiej, tworzenie stowarzyszeń i organizacji romskich, tworzenie „uniwersalnego” języka cygańskiego w miejsce istniejących wielu dialektów, większe zainteresowanie edukacją dzieci i młodzieży [ibidem].

Na całym świecie Romowie tworzą wielką grupę kulturową, jest ona jednak wewnętrznie podzielona. Są to zazwyczaj podziały wynikające z odręb-

Cygan pochodzi od nowogreckiego Athiganoi, czyli Nietykalni. W języku polskim (od wielu wieków) słowo Cygan ma znaczenie pejoratywne, kojarzy się ze złodziejem i kłamcą. Od kilkudziesięciu lat (w prawodawstwie, oficjalnych dokumentach) funkcjonuje określenie Romowie mające pozytywne zabarwienie i stosowane przez elity romskie, a także media, niekiedy w ramach poprawności politycznej.

ności rodowo-plemiennej, ale także wyznaczone wcześniejszymi i obecnymi wędrownkami Romów i faktem zamieszkiwania na terytoriach różnych państw [Paleczny, 2004: 7-10]. Życie w sąsiedztwie większości, zróżnicowanej pod względem kulturowym, wyznaniowym czy społeczno-politycznym nie pozostaje bez wpływu na romską tożsamość.

Zagadnienia tożsamości i identyfikacji można również sprowadzić do pytania: **kim i jaki jestem?** [Kosowska-Rataj, 1995: 37]. Proces poznania Innego, to doprecyzowanie swojej tożsamości. Romowie mają świadomość swojej odmienności, oddzielającej ich grupę od większości. Ich subiektywna identyfikacja z własną zbiorowością jest uzależniona od wielu obiektywnych kryteriów przynależności etnicznej, tj. znajomością kultury i języka, stylem życia, cechami antropologicznymi czy pokrewieństwem – to elementy konieczne dla budowania tożsamości Romów. Cyganie poszukują samookreślenia na płaszczyźnie etnicznej. Ponieważ są w sytuacji, w której nie mają warunków do pielęgnowania tradycji i kultury za pośrednictwem oświaty (szkoła przekazuje normy i kulturę większości), obecnie to zadanie przejmują przede wszystkim stowarzyszenia romskie oraz organizacje pozarządowe.

Istotnym problemem Romów jest to, że brak im wspólnej świadomości etnicznej, co wynika z dużej różnorodności całej społeczności, dopiero od niedawna możemy mówić o próbach (przez wąskie elity cygańskie) uzmysłowania własnych potrzeb czy oczekiwań w stosunku do społeczeństwa większościowego. Odbywa się to m.in. poprzez zakładanie stowarzyszeń i organizacji działających na rzecz społeczności romskiej, wyłonienie się pewnej grupy wykształconych Romów, którzy potrafią mówić o problemach tej społeczności na forach Parlamentu Europejskiego. Jednakże, ponad wszelkimi podziałami między poszczególnymi ugrupowaniami, ich tożsamość etniczna i odmienność odnosi się przede wszystkim do nie-Cyganów (*gadziów*). Na tej podstawie jawi się granica etniczności wyznaczona dodatkowo przez różne kategorie skalania [Mirga, Mróz, 1994: 269-270; Hancock, 1992]².

² A. Mirga i L. Mróz wyróżniają trzy kategorie skalania: – pierwsza, opiera się na przeciwieństwach „czyste” – „nieczyste” (*romanipen* – *gadzipen*); Cyganie są czysti, bowiem wiedzą, jak chronić się przed skalaniem, nie-Cyganów cechuje nieczystość przez ciągle przekraczanie granicy wyznaczonej przez kodeks *Mageripena*, taką postawę prezentują Kełderasze. Druga, charakteryzuje się tym, że skalanie jest możliwe wyłącznie wewnątrz własnej grupy; Romowie dostrzegają niewłaściwe zachowania *gadziów*, ale uważają ich za neutralnych, niezagrażających im skalaniem, taką postawę prezentuje najliczniejsza w Polsce grupa Polska Roma. Trzecia kategoria skalania odgrywa nieznana rolę, zgodnie z tą opinią nie-Cyganie nie są nieczysti, ale źli czy niebezpieczni, natomiast Rom jest dobry i mądry, taką postawę prezentują Cyganie z grupy Bergitka Roma w Polsce.

Zdaniem Tadeusza Palecznego, europejscy Romowie od wieków pozostają wierni swojej tradycji i kulturze. Przejawia się to nie tylko w podtrzymywaniu znajomości języka, przestrzeganiu obyczajów i życia we wspólnotach rodowo-plemiennych, ale znajduje także wyraz w swoistej hermetyczności grupowej oraz przekładaniem własnych, grupowych form organizacji czy systemu reguł i zasad postępowania ponadpaństwowe czyli nie-cygańskie [Paleczny, 2010: 7-10].

Przełom XX i XXI wieku to okres ogromnych przemian społeczno-cywilizacyjnych, co ma też ogromny wpływ na zmiany sytuacji i poglądów społeczeństw większościowych i budzenie się tożsamości grup mniejszościowych, w tym także Romów. Na tę zmianę wpływają zarówno takie zjawiska, jak globalizacja czy integracja europejska, ale także transformacja systemowa i reforma oświaty. Europejskie działania, a w konsekwencji rządowe programy na rzecz społeczności romskiej kładą największy nacisk na edukację oraz aktywizację zawodową Romów.

Tożsamość etniczna w szkole

Pierwszy kontakt ze szkołą jest dla dziecka romskiego wejściem w inny, nieznamy mu dotąd świat. Często w przeciwieństwie do kolegi z ławki, uczeń pochodzenia romskiego nie zna (nie rozumie) języka, którym mówi do niego nauczyciel, nie potrafi sprawnie porozumieć się z rówieśnikami. Nierzadko sami rówieśnicy, ale i ich rodzice są do niego wrogo nastawieni. Zatem swoją romskość musi pozostawić w domu i stać się kimś innym w szkole. Romowie często są dwukulturowi. Owa dwukulturowość ma charakter wewnętrzny (osobowościowy) i oznacza funkcjonowanie jednostki w obrębie co najmniej dwóch kultur [por.: Babiński, 1998: 55].

Tożsamość romska podlega wielu wpływom wywołanym przez zmiany społeczne i cywilizacyjne. Wspomniana dwukulturowość może wpływać na wzbogacanie jednostki o elementy zaczerpnięte z innych kultur, ale może też powodować ztracanie własnych istotnych elementów, które decydują o romskości [Kwadrans, 2005].

Ogromną rolę w zachowaniu romskiej kultury zawsze odgrywał dom rodzinny i ustne przekazywanie obyczajów, historii, tradycji młodszemu pokoleniu. Także dzisiaj jest on – tak jak wcześniej tabor – kolebką kultury cygańskiej, miejscem spotkań i strażnicą romskości. W domu nadal rozmawia się wyłącznie w języku *romani* [zob.: Mirga, Mróz, 1994: 94-97; Domej, 2001: 77].

Kolejnym istotnym elementem, który niezmiennie towarzyszy Romom jest duża migracja społeczna, która w obecnej rzeczywistości przybrała jeszcze większe rozmiary. Sprawny samochód, dobra i dostępna komunikacja publiczna, pozwala nadal Cyganom uprawiać nomadyzm usługowy, w tym także istotną formę zarabiania, jaką jest handel. Ten sposób życia (zarobkowania rodziców) znacząco wpływa na spełnianie przez dzieci romskie obowiązku szkolnego. Niska frekwencja uczniów w szkole jest odzwierciedleniem niskich wyników w nauce oraz pogłębia przepaść między rówieśnikami ze szkolnej ławy.

Współczesny „szybki” styl życia, dostępność wiedzy oraz sposoby komunikowania się („globalna wioska”) sprawiają, że przemiana osobista jednostki nieuchronnie następuje pod wpływem nagłych zmian zachodzących w społeczeństwie. Powstają nowe rozwiązania i systemy, które okazują się znaczące dla formowania i zachowania ciągłości tożsamości [zob.: Giddens, 2001: 46-49]. W przypadku Romów, obecnie wczesna socjalizacja dzieci przy większym udziale ekspertów (pedagogów, nauczycieli i pediatrów) zmienia także dotychczasowy wpływ wychowawczy samych rodziców na zachowania własnych dzieci. Wielopokoleniowy (często ustny) przekaz postaw, wartości, czy okazywanie romskości przez starszyznę rodu zastępują porady i instrukcje wspomnianych wyżej specjalistów, a nawet współczesnych mediów, jak prasa, telewizja, czy Internet. Nowe technologie i postęp naukowo-cywilizacyjny wpływają na zmiany w doborze metod nauczania i wychowywania młodych pokoleń. Dokonujące się zmiany i postęp nauki, techniki, gospodarki i polityki ma ogromny wpływ na zmianę lub próby zachowania tożsamości. Romskość i wspólnotowość w tradycyjnym rozumieniu zostaje zastąpiona nowymi formami i organizacjami, które są często bardzo sformalizowane i bezosobowe. Są to postawy i zachowania, przed którymi Romowie bronili się przez wiele pokoleń, a dziś przyszło im funkcjonować w takim zbiurokratyzowanym społeczeństwie.

Jerzy Nikitorowicz zdefiniował tożsamość, jako twórczy wysiłek podmiotu, zmierzający do łagodzenia napięć i sprzeczności pomiędzy stałymi elementami, które zostały odziedziczone i wynikają z pochodzenia rodzinnego, społecznego a identyfikacją z osobami i grupami znaczącymi, ich wartościami, symbolami i elementami zmiennymi, nabytymi, wynikającymi z interakcji oraz doświadczeń związanych z funkcjonowaniem w danej kulturze i społeczeństwie, przyswajaniem sobie uznanych w nim zachowań, norm i wartości [Nikitorowicz, 2005: 194].

Romowie, pomimo wielu poddziałów (rody, państwa), nadal tworzą grupy o dużej spójności wewnętrznej, podobnej do tzw. struktur punitywnych oraz

grup tajnych. Cechą specyficzną jest endogamia, jako czynnik pozwalający utrzymać jednorodność własnej grupy. Integracja ze społeczeństwem kraju zamieszkiwania, lub szerzej, ze społeczeństwem ogólnym, może prowadzić do wytworzenia uniwersalnej tożsamości Roma, właściwej dla wszystkich przedstawicieli tej grupy etnicznej. Romowie dziś stoją na rozdrożu czy przyjąć szerszą, europejską tożsamość typu cywilizacyjnego, czy podążać w stronę nowej plemienności, powrotu do tradycyjnych elementów tożsamości romskiej [Kwadrans, 2008: 37].

Szkolne spotkania z Innym

Jerzy Nikitorowicz [Nikitorowicz, 2005: 187-188] zauważa, że w wyniku socjalizacji i kulturyzacji poprzez wzorce oraz symbole kulturowe kreowana jest tożsamość kulturowa, następuje nabywanie określonych kompetencji kulturowych. Transmisja owych umiejętności następuje początkowo w rodzinie i lokalnej społeczności, natomiast szkoła może poszerzyć lub ograniczyć ich rozwój. Edukacja proponuje inne wartości, ewentualnie przyczynia się do kształtowania już istniejących. Zdaniem autora, obecnie mamy do czynienia z tendencjami odchodzenia od tradycyjnej dominacji kultury większości w systemie oświaty na rzecz wspomagania procesu kształtowania tożsamości kulturowej, która jest procesem złożonym, dynamicznym i niepowtarzalnym.

Opisane poniżej działania wdrażane są w jednej z wrocławskich szkół podstawowych, w której od pięciu lat realizuje się rządowy program na rzecz społeczności romskiej w Polsce³. Szkoła prowadzi także wieloletnią współpracę (wyjazdy uczniów) ze szkołami w Austrii, Niemczech oraz na Litwie, Białorusi, Ukrainie, Rumunii. Działania te mają charakter poznawczy i integracyjny, pozwalają realizować wielokierunkową aktywność w zakresie edukacji wielokulturowej oraz międzykulturowej. Wszystkie projekty zyskują duże zainteresowanie uczniów, jak i rodziców, którzy chętnie wspierają szkołę podczas pobytu zagranicznych gości w Polsce oraz podczas spotkań i imprez środowiskowych. Głównym celem jest wykształcenie wśród uczniów – młodych obywateli, Polaków, Europejczyków postaw szacunku i tolerancji do innych mniejszości narodowych i etnicznych, a także rozwijanie wśród ucz-

³ Wyjaśnienie: „Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce” – został zatwierdzony Uchwałą Nr 209/2003 Rady Ministrów z dnia 19 sierpnia 2003 w sprawie ustanowienia wieloletniego „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce”. Szczegółowy opis problemów oraz uwarunkowań prawno-międzynarodowych, a także cele, założenia i formy realizacji tego programu są dostępne na stronie www.mswia.gov.pl.

niów postaw patriotycznych w stosunku do własnych symboli i tradycji narodowych. Opisane działania dotyczą wieloletnich programów i projektów realizowanych z pomocą społeczności lokalnej, w tym władz miasta i radnych rady osiedla, stowarzyszeń i organizacji pozarządowych oraz mieszkańców osiedla (czyli rodziców).

W ramach programu na rzecz społeczności romskiej, szkoła realizuje różnorodne zadania opiekuńcze oraz dydaktyczno-wychowawcze, mające na celu przede wszystkim edukację społeczności romskiej (wszechstronna pomoc dzieciom i rodzinom) oraz integrację środowiska lokalnego (Romów i nie – Romów), m.in. poprzez edukację międzykulturową. W szkole są nauczyciele wspierający edukację uczniów romskich, którzy poprzez swoje działania mają za zadanie przełamywać bariery obyczajowe, kulturowe. W szkole zatrudniony jest także asystent romski, do obowiązków którego należy niwelowanie różnic obyczajowych, kulturowych oraz poprawę wizerunku Romów w społeczeństwie, m.in. poprzez: utrzymanie regularnego kontaktu z rodzicami i nauczycielami dzieci romskich; zachęcanie rodziców uczniów romskich do uczestnictwa w życiu szkoły; poprawę frekwencji uczniów romskich i pomoc w realizacji przez nich obowiązku szkolnego; pomoc w utrzymaniu dyscypliny uczniów romskich w czasie lekcji.

Na terenie dzielnicy Wrocław-Śródmieście zamieszkują głównie Romowie z grupy Polska Roma i Lowara, co z powodu specyficznej obyczajowości i hermetyczności grup znacznie utrudnia nawiązanie współpracy z rodzicami i edukację dzieci. Jednakże wielość działań podejmowanych przez szkołę, a w szczególności realizacja rządowego programu na rzecz społeczności romskiej, przynosi pozytywne i oczekiwane efekty w zakresie realizacji obowiązku szkolnego. Asystentka romska obejmuje opieką także uczniów z pobliskich szkół. Łącznie do trzech szkół podstawowych uczęszcza około 60 uczniów. Brak zameldowania wielu rodzin romskich nie pozwala na pełną kontrolę obowiązku szkolnego (według danych uzyskanych w Biurze Meldunkowym Urzędu Miasta rodziny takie nie istnieją), zatem liczba dzieci w wieku szkolnym jest prawdopodobnie większa niż te, które uczęszczają do szkół.

Bliższe poznanie kultury, języka, zwyczajów, wierzeń Romów, nie jest rzeczą łatwą również dla pedagogów. Swoista hermetyczność grup i odmiennosc wartości moralnych, społecznych stwarza różnorodne problemy środowiskowe. Asystentka romska jest pochodzenia romskiego i poprzez pracę w środowisku zyskała duże zaufanie wśród Romów, pomimo iż sama pochodzi z grupy Bergitka Roma, natomiast pozostałe rodziny pochodzą z grup Polska Roma i Lowarzy. Samo to zjawisko jest dość znaczące (gdyż pracująca zawodowo Romka – burzy tradycyjnie pojmowaną rolę Romki – jedynie matki i żony) i intrygu-

jące dla osób dostrzegających zmiany w myśleniu młodych Romów tj. akceptacja asystenta romskiego z innej grupy, uznanie go za swojego pośrednika, powiernika spraw i pomocnika w rozwiązywaniu problemów szkolnych, urzędowych, socjalnych. Ten problem sam w sobie wymaga głębszej refleksji, ze względu na rolę pracujących i realizujących się zawodowo kobiet romskich.

Wśród wielu działań podejmowanych przez Szkołę Podstawową nr 108 na rzecz społeczności romskiej i wielokulturowej edukacji dzieci oraz dorosłych, warto zwrócić uwagę na wsparcie kadry pedagogicznej poprzez:

- doskonalenie nauczycieli (warsztaty, studia podyplomowe); wzbogacanie biblioteki szkolnej w publikacje naukowe i prenumeratę czasopism o tematyce romskiej;
- zatrudnienie asystenta romskiego; zapewnienie pomocy socjalnej i prawnej dla rodzin romskich i polskich;
- wyrównywanie szans edukacyjnych (prowadzenie przez nauczycieli dodatkowych zajęć z języka polskiego, matematyki, przyrody, historii, edukacji wczesnoszkolnej oraz innych zajęć w miarę potrzeb uczniów romskich) i edukacja młodzieży (realizacja nauczania indywidualnego dla uczniów, którzy nie uczęszczali wcześniej do szkoły).

Ważną rolę w integracji środowiska i szukania sprzymierzeńców tych trudnych (także organizacyjnie i kulturowo) działań odgrywa edukacja międzykulturowa, którą szkoła realizuje poprzez organizację:

- zajęć pozalekcyjnych, m.in. są to zajęcia taneczne, gazetka szkolna polsko-romska;
- półkolonii dla dzieci romskich i nieromskich; wyjazdy integracyjne uczniów do Krakowa i Tarnowa oraz Kudowy i Dusznik Zdroju;
- spotkań integracyjnych uczniów z pobliskich szkół oraz społeczności lokalnej, m.in. międzyszkolny festiwal „Cygańskim taborem po drogach Europy” i festyn „Kolorowym korowodem po drogach Europy”.

Na szczególne zainteresowanie zasługuje realizowany już od kilku lat festiwal „Cygańskim taborem po drogach Europy”. Wśród wielu jego celów, należy zwrócić uwagę na promowanie aktywności twórczej i rozwijanie umiejętności tanecznych, muzycznych, aktorskich (dorobek kół zainteresowań); upowszechnianie tradycji, kultury państw europejskich, a także poznanie kultury Romów.

Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom społeczności lokalnej oraz wyzwaniom współczesnej Europy, edukacja międzykulturowa winna obejmować coraz to nowe obszary wiedzy i zainteresowań dzieci, a także dorosłych (nauczycieli, rodziców). Decyzją Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Euro-

Fotografia 1. Festiwal „Cygańskim taborem po drogach Europy”

Źródło: archiwum SP 108

Fotografia 2. Festyn „Kolorowym korowodem po drogach Europy”

Źródło: archiwum SP 108

pejskiej rok 2008 został ustanowiony Europejskim Rokiem Dialogu Międzykulturowego. Miał on na celu promować dialog międzykulturowy i zwiększać świadomość obywateli na temat różnorodności kulturowej opartej na wspólnych wartościach. Szkoła Podstawowa nr 108 we Wrocławiu włączyła się w ten dialog poprzez program edukacyjny „Bilet na świat”, który brał udział w ogólnoeuropejskim projekcie „Dzień Wiosny w Europie 2008”. Działania edukacyjne realizowano przez cały rok poprzez aktywność artystyczną uczniów, jak taniec, śpiew, wystawy prac plastycznych i fotograficznych, kulinaria, pokaz strojów regionalnych oraz zapoznanie z historią i kulturą wybranych krajów europejskich i grup etnicznych, z którymi szkoła współpracuje (korespondencja lub wymiany szkolne). Imprezy miały piękną oprawę sceniczną, choreograficzną, co upamiętniono na zdjęciach i taśmach filmowych oraz w broszurze. Całoroczny program obejmował tematyczne spotkania uczniów, rodziców: impreza cykliczna „Kolorowym korowodem przez Europę” (IX 2007) oraz „Europejskie wieczory”: „Wieczór białorusko-ukraiński” (XI 2007); „Wieczór polski” (XII 2007); na szczególne zainteresowanie zasługiwał kolejny wieczór, czyli „Europejskie kolędowanie” (I 2008) – założenia programowe przeglądu zakładały popularyzację polskich kolęd i pastorałek oraz świątecznych tradycji europejskich wśród dzieci i dorosłych oraz prezentację dorobku artystycznego zespołów wokalnych i wokально-instrumentalnych przedszkoli, szkół, stowarzyszeń i mniejszości narodowych; „Wieczór romsko-bałkański” w ramach corocznego festiwalu „Cygańskim taborem po drogach Europy” (IV2008) – impreza cykliczna od roku 2003; „Wieczór celtycki” i „Wieczór niemiecko-austriacki” (V 2008); „Europejski dzień sąsiada” (V 2008) – udział szkoły w festynie osiedlowym i prezentacja zakończonego projektu „Bilet na świat”.

„Bilet na świat” – projekt edukacyjny był nauką, przygodą i radością dzielenia się dorobkiem wspólnego dziedzictwa kulturowego wybranych krajów Europy (z nastawieniem na kraje, z którymi szkoła współpracuje oraz mniejszościami narodowymi czy etnicznymi zamieszkującymi we Wrocławiu). Ludowa przypowieść mówi: „wszędzie dobrze, ale w domu najlepiej”. Zatem całoroczną podróż po Europie uczniowie zakończyli uczestnicząc w corocznym festynie Rady Osiedla „Nadodrze”, poznając zakątki i uroki „małej ojczyzny”. Notabene festyn osiedlowy był również realizacją międzynarodowego projektu „Europejski dzień sąsiada”.

Fotografia 3. „Europejskie wieczory” – „Wieczór polski”

Źródło: archiwum SP 108

Zakończenie

Ryszard Kapuściński [Kapuściński, 2004: 16] zwraca uwagę, że prawdziwe wyzwanie naszego czasu, spotkania z nowym Innym bierze się z szerszego kontekstu historycznego. Ponieważ – druga połowa XX wieku to lata, w których dwie trzecie ludności świata wyzwalała się z zależności kolonialnej i stawała się obywatelami swoich, niepodległych państw. Ludzie ci zaczęli odnajdować swoją przeszłość, mity i legendy, swoje korzenie, poczucie tożsamości oraz odczuwać z tego dumę. Poczuli się gospodarzami i sternikami swojego losu, z niechęcią patrzyli na wszelkie próby traktowania ich wyłącznie przedmiotowo, jak statystów, jako ofiary i bierne obiekty dominacji.

Zdaniem R. Kapuścińskiego [ibidem: 17] dzisiejsza Ziemia, zamieszкана od wieków przez grono wolnych i szerokie rzesze zniewolonych, wypełnia się coraz większą liczbą narodów i społeczności o rosnącym poczuciu własnej, odrębnej wartości. Proces ten nie ominęły trudności, konflikty, dramaty czy straty. Być może, obecnie ludzkość zmierza do świata nowego i odmien-

nego, a dotychczasowe doświadczenia historii okażą się niewystarczające, aby go pojąć i móc się w nim poruszać. Jest to świat, który potencjalnie wiele daje, ale i wiele wymaga, a droga chodzenia na skróty jest często drogą donikąd. W tym świecie często będziemy spotykać nowego Innego, który powoli znacznie wyłaniać się z chaosu współczesności. Niewykluczone, że ten Inny zrodzi się ze spotkań dwóch przeciwstawnych nurtów tworzących kulturę współczesnego świata – z nurtu globalizującego naszą rzeczywistość i z drugiego, zachowującego nasze odmienności, nasze różnice, naszą niepowtarzalność.

W nawiązaniu do refleksji Ryszarda Kapuścińskiego i jego wielokrotnych spotkań z Innymi, chciałam zaprezentować działania szkoły, które dają młodym Europejczykom szansę poznawania innych ludzi i ich obyczajów, które nie tylko poszerzają wiedzę o otaczającym ich świecie (często podczas współczesnej podróży „w sieci”), ale dają szansę na niezapomniane spotkania z Innym – choć często bliskim kolegą, czy koleżanką z ławki szkolnej.

Przesłanie J. Nikitorowicza [Nikitorowicz, 2004: 20] jest jednym z istotnych warunków kształtowania wśród dzieci i młodzieży postawy otwartości na Innych, pod warunkiem zachowania własnej tożsamości przez przedstawicieli poszczególnych grup. Zatem warto dostrzegać zalety wynikające z różnorodności, jednakże należy pamiętać o problemach z zachowaniem tożsamości narodowej czy etnicznej w obrębie danej mniejszości.

Współczesna literatura przedmiotu oraz liczne badania naukowe wskazują, że coraz bardziej powszechne projekty pedagogiczne z zakresu edukacji wielokulturowej i międzykulturowej, pozwalają współczesnej szkole na modelowanie postaw patriotycznych, kształtowanie szacunku do wartości narodowych (etnicznych), budowanie tożsamości oraz rozbudzanie zainteresowania historią (narodu, grupy etnicznej), a także poszukiwanie własnych korzeni (rodzinnych, narodowych, etnicznych). Opisane działania edukacyjne szkoły mają na celu nie tylko przekazanie wiedzy, ale przede wszystkim kształtowanie umiejętności komunikacji i postawy dialogu, również poszukiwania wspólnych cech i wartości, które nas łączą, a dzięki czemu tworzymy nową otaczającą nas rzeczywistość.

„Tak więc trzy możliwości stały zawsze przed człowiekiem, ilekroć spotkał się z Innym: mógł wybrać wojnę, mógł ogrodzić się murem, mógł nawiązać dialog” [Kapuściński, 2004: 10]. Od jego wyboru i postawy zależało, jak potoczy się dalsza historia, ta mała (jednostki) i ta wielka (świata).

Bibliografia

- Babiński G. (1998), *Metodologiczne problemy badań etnicznych*, Kraków.
- Bakszański Z. (2002), *Tożsamość*, [w:] Z. Bokszański, K. Gorlach, T. Krauze, W. Kwaśniewicz, E. Mokrzycki, J. Mucha, A. Piotrowski, T. Sozański, A. Sułek, J. Szmata, W. Więclawski, (red.), *Encyklopedia socjologii*, t. IV, Warszawa.
- Domej T. (2001), *Szkoła a grupy narodowościowe w Austrii*, (w:) Z. Jasiński, T. Lewowicki (red.), *Oświata etniczna w Europie Środkowej*, Opole.
- Giddens A. (2001), *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, przekł. A. Szulżycka, Warszawa.
- Grzegorek J.N. (2007), *Mniejszość Romska na Pomorzu Zachodnim. Problem Identyfikacji w społeczeństwie większościowym*, Szczecinek.
- Hancock I. (1992), *The East European Roots of Romani Nationalism*, [in:] D. Crowe, J. Kolski (eds.), *The Gypsies of Eastern Europe*, Armonk – London – New York.
- Kapuściński R. (2004), *Spotkanie z Innym jako wyzwanie XXI wieku*, wykład wygłoszony 1 października 2004 z okazji przyznania tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Kosowska-Rataj J. (1995), *Mniejszości narodowe w opinii studentów*, (w:) *Pedagogika* 33, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Opolskiego”, Opole.
- Kwadrański Ł. (2005), *Tożsamość etniczna procesie przemian. Projektowanie i przekształcanie romskości*, (w:) T. Lewowicki i in. (red.), *Przemiany społeczno-cywilizacyjne i edukacja szkolna – problemy rozwoju indywidualnego i kształtowania się tożsamości*, Cieszyn – Warszawa – Kraków.
- Kwadrański Ł. (2008), *Edukacja Romów. Studium porównawcze na przykładzie Czech, Polski i Słowacji*, Wrocław – Wałbrzych.
- Kwaśniewski K. (1986), *Tożsamość społeczna i kulturowa*, „Studia socjologiczne”, nr 3.
- Mirga A., Mróz L. (1994), *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa.
- Nikitorowicz J. (2004), *Dialog kultur w społeczeństwie wielokulturowym i w działaniach edukacji międzykulturowej w kontekście integracji*, (w:) A. Paszko (red.), *Edukacja międzykulturowa w Polsce na przełomie XX i XXI wieku*, Kraków.
- Nikitorowicz J. (2005), *Konteksty lokalno-szkolne kreowania tożsamości kulturowej w warunkach wielokulturowości*, (w:) T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruta, B. Grabowska (red.), *Przemiany społeczno-cywilizacyjne i edukacja szkolna – problemy rozwoju indywidualnego i kształtowania się tożsamości*, Cieszyn – Warszawa – Kraków.
- Palczy T. (2004), *Romowie czy Europejczycy. Odrębność kulturowa Romów a procesy europeizacji*, „Dialog = Pheniben”, kwiecień.
- Sobecki M. (1997), *Funkcja etniczno-kulturowa szkół mniejszości narodowych*, Białystok.
- Sołoma E. (1996), *Tożsamość jednostki a zachowanie społeczne na przykładzie funkcjonowania mniejszości etnicznych i imigranckich*, [w:] *Spółczesność i kultura – rozprawy*, „Zeszyty Szkoły Nauk Społecznych”, Warszawa.
- Śliz A. (2001), *Polska Bratnia Pomoc. Polish Assistance Inc. Socjologiczne studium monograficzne*, Opole.
- www.mswia.gov.pl.

SUMMARY

Meeting the Other at a school desk. Romany identity

Multicultural societies are treasure of diversity. The term identity is used to define a variety of conceptions of man, his personality as well as phenomena concerning functioning of the community. The awareness of the origin and an attempt to seek the answer to a question: 'Where am I from?', are important components of social identity. Answering this question, the individual determines who he is and at the same time is able to answer other questions for himself: who I am not and what makes me different from others? These questions and answers are drawing frameworks of functioning in given surroundings.

It is also possible to turn the issue of the identity and the identification to the question: 'Who am I?' and 'What am I like?' The process of cognition of 'the other' is simply a clarification of our own identity. Romany people are aware of their otherness that separates their group from the majority of people. Their subjective identification with their own community is dependent on many objective criteria of ethnic membership, i.e. acquaintance of the culture and the language, a lifestyle, anthropological features or blood relationship – these are elements necessary for building the identity of Romany people. Gypsies are seeking self-determination in the ethnic sphere. Since they are in the situation in which they do not have conditions to develop their traditions and culture with the help of education (school provides norms and culture to the majority), at present all Romany associations and non-governmental organizations are undertaking this task.

The first contact with a school is, for a Romany child, an entry into the other, unknown world. Often in contrast with classmates, a Romany pupil does not know the language a teacher speaks and s/he is not able to communicate efficiently with peers. Very often a lot of peers, but also their parents, are hostile to Romany people. This is the reason why a Romany child must leave his/her Romany identity at home and become somebody else at school. Thus Romany are often multicultural as well as multilingual.

On particular stages of individual development, all sorts of groups play a dominant role in the process of defining oneself. The family, but also the school, the Church, institutions and various organizations transfer the knowledge about the history, literature, language, art or material culture of the country ancestors.

The actions shown in this article are carried out in one of Wrocław primary schools where for a few years the government program for the Romany community in Poland is fulfilled. The school is also conducting a long-term cooperation (also visiting trips for pupils) with schools in Austria, Germany, Lithuania, Belarus, Ukraine and Romania. This action has a cognitive and integration character because it lets the school carry out the multidirectional activity within the scope of multicultural and cross-cultural education. All actions gain strong interest of pupils as well as parents, who willingly support

the school during the stay of foreign guests in Poland and during meetings and local parties. The main aim of this action is to educate pupils – young citizens, Poles, Europeans on respect and tolerance to other national and ethnic minorities, and also develop patriotism amongst pupils with relation to symbols and national traditions. The actions described above concern long-term programs and projects carried out with the help of the local community, associations and non-governmental organizations and inhabitants of the housing estate district including parents.